

Проф. др Зоран Ивошевић, редовни професор у пензији
Правни факултет Универзитета Унион Београд

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА И ПРАВА ЛИЧНОСТИ У МЕДИЈСКОМ АМБИЈЕНТУ

Апстракт: Слобода изражавања, зајемчена Уставом, испуњена је правом сваког да има и исказе мишљење о одређеној идеји, појави, чињеници или личности. Али Устав јемчи и право сваког кога исказ те слободе иритира да се заштити од насиља, дискриминације, повреде части и угледа, говора мржње или нарушавања идентитета и приватности. Због интеракције заштићених вредности у оквирима корпуса људских права и слобода, слобода изражавања је обавијена супстанционим и конкорданцијалним ограничењима. Прва су део хабитуса саме слободе. Друга су условљена правима личности.

Слобода медијског изражавања значи да се говором, писањем, сликом или на други јавни начин траже, примају и шире информације. Она захтева већу одговорност јер се средства јавног информисања обраћају најширем пу-бликуму. Зато сâм хабитус слободе не допушта нарушавање уставног поретка, безбедности и територијалне целовитости земље, пропагирање рата, подстрекавање на насиље, заговарање непријатељства и дискриминације, угрожавање независности судства, јавног здравља и морала. Остваривање ове слободе зависи од глобалне слободе медија и индивидуалне слободе новинара. Под медијима се подразумевају новине, радио-програми, телевизијски програми, сервис новинских агенција, интернет и електронска издања јавних гласила, као и друга средства јавног информисања. Под новинарском слободом подразумева се слобода новинара да у свом раду буду независни од било каквих утицаја.

Права личности конкорданцијално ограничавају медијску слободу изражавања, како она не би угрозила уставом зајемчена права лица на која се објављене информације односе. Ту спадају: 1) право на живот и интегритет, 2) право на част и углед, 3) право на интегритет, 4) право на заштиту од говора мржње, 5) право на приватност, 6) право на одговор и исправку, 7) право на опозив, 8) право на забрану поновног објављивања информације, 9) право на објављивање информације о исходу кривичног поступка, 10) право

на новчану накнаду штете. Конкорданцијална ограничења допуњују и стандарди новинарске етике.

Исказе слободе медијског изражавања ваља укрстити са правима лица на која се односе да не би ушли у сукоб, а ако до њега дође – да буде избалансиран и доведен у стање равнотеже.

Кључне речи: слобода изражавања, права личности, медијски амбијент.

1. СЛОБОДА МЕДИЈСКОГ ИЗРАЖАВАЊА

Устав, у члану 46. став 1, поред опште слободе мишљења и изражавања, јемчи и слободу да се говором, писањем, сликом или на други јавни начин траже, примају и шире информације. Ту је реч о медијској слободи изражавања која изискује већу одговорност јер се средства јавног информисања обраћају најширем публикуму.

1) Значење слободе – Слобода мишљења тиче се духовних, научних, верских, филозофских и других ставова, али се може односити и на појаве и проблеме друштва, државе и политике. Мишљење је, као унутрашња мисао човека, апсолутно заштићено. Према члану 19. став 1. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, нико се не може узнемиравати због мишљења. Зато демократска друштва не подносе деликте мишљења нити друга слична ограничења.

Са слободом изражавања ствари стоје друкчије. Ова слобода тиче се одашиљања, пријема и ширења мишљења, идеја и информација, па пошто се остварује у јавној комуникацији, не може бити безобална.¹ Отуда Устав, у члану 50. став 2, предвиђа да суд може спречити медијско ширење информација и идеја, ако је неопходно да се онемогући позивање на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалног интегритета земље, пропагирање рата или насиља и заговарања расне, националне или верске мржње којом се подстиче дискриминација, непријатељство или насиље. Ово су органска ограничења. Ту спадају и ограничења из члана 46. став 2. Устава, којима се штити ауторитет и независност суда, јавно здравље, морал демократског друштва и национална безбедност. Тим

¹ Д. Николић: Слобода изражавања, Књигакомерц, 2005. године; В. Димитријевић и М. Пауновић: Људска права, Београдски центар за људска права, 1997. године, стр. 318-333; Б. Милосављевић и Д. Петровић: Уставно право, Правни факултет Универзитета Унион, 2008. године, стр. 161-162; В. Водинелић: Право медија (скрипта), Правни факултет Универзитета Унион, 2003. године, стр. 29-79.

заштићеним вредностима, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, у члану 10. став 2, додаје – спречавање нереда, криминала и откривање извора информа-ција добијених у поверењу.

2) Остваривање слободе – Слобода медијског изражавања остварује се објављивањем информација. Њихову структуру чине: чињенични искази, вредносни искази и мешовити искази.²

Чињенични исказ односи се на људске радње, догађаје, појаве, стања и друге околности које се могу регистровати чулима и утврдити доказима. Чињенице припадају прошлости или садашњости. Будуће околности нису чињенице, већ нагађања, прогнозе, очекивања. Информација садржи чињенични исказ када се у њој наводи да је неко: убио, украо, преварио, злоупотребио положај, испунио или изневерио обећање, указао помоћ, добио признање... За њега се може рећи да је истинит или неистинит.

Вредносни исказ настаје у мисаоном процесу обликовања и изражавања личног мишљења или става. Своди се на оцену, па не подлеже доказивању. Стога се за њега не може рећи да је истинит или неистинит, али може – да је правилан или неправилан. Информација садржи вредносни исказ ако се у њој тврди: да је представа била успешна, да изложба није оставила добар утисак, да је предавање било незанимљиво, да је власт изневерила очекивања, да је утакмица била узбудљива...

Мешовити исказ је мишљење или став о нечему или некоме, заснован на одређеним чињеницама. Он симбиозно повезује чињенични и вредносни део исказа. Чињенични део подлеже а вредносни не подлеже доказивању. Информација садржи мешовит исказ кад саопштава да је неко: примио мито – због чега је корумпиран, злостављао мештане – због чега је насилник, обмањивао грађане – због чега је варалица, растурао дрогу – због чега је дилер опијата, помагао сиромаше – због чега је добротвор...

Валидност информације зависи од тога да ли је она потпуна или непотпуна, тачно или нетачно пренета.

Остваривање ове слободе могуће је у амбијенту глобалне слободе медија и индивидуалне слободе новинара.

3) Слобода медија – Слобода медија је Уставом зајемчена, као конститутивни елемент демократије.³

Под медијима се подразумевају јавна гласила, а Закон о јавном инфрмисању, у члану 11. став 1, одређује да су то: новине, радио-програми, телевизијски програми, сервис новинских агенција, интернет и

² В. Водинелић: *op. cit.* стр. 29-30; 3. Ивошевић: *Право на одговор и право на исправку*, СМ Часопис за управљање комуницирањем, број 7/208.

³ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 15-47.

друга електронска издања наведених гласила, као и друга средства јавног информисања која речима, сликом или звуком објављују идеје, информације и мишљења. Јавна гласила немају правни субјективитет. Њихови оснивачи га имају.

Према члану 50. став 1. Устава, свако је слободан да, без одобрења, на начин предвиђен законом, оснива новине и друга средства јавног информисања. За оснивање телевизијске и радио-станице важи нешто рестриктивнији режим, јер су потребне дозволе за коришћење одређених фреквенција. По члану 14. Закона о јавном информисању, оснивач јавног гласила може бити свако домаће и страног физичко и правно лице, осим државе, аутономне покрајине и правног лица које је претежним делом у државној својини или које се, у целини или претежно, финансира из јавних прихода, уколико законом којим се уређује област радиодифузије није друкчије одређено. Чланом 20. тачка 34. Закона о локалној самоуправи, одређено је да општина може основати телевизијску или радио-станицу ради извештавања на језику националне мањине који је у службеној употреби, као и ради извештавања на језику националне мањине који није у службеној употреби ако то припада достигнутом нивоу мањинских права. Према члану 194. ст. 3. и 5. Устава, закон мора бити усклађен не само са Уставом него и са потврђеним међународним уговорима. У ред тих уговора спада и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, па пошто она, у члану 10. став 1, одређује да се примање и саопштавање информација мора одвијати без мешања јавне власти, поменута одредба Закона о локалној самоуправи пробија оквире Устава, јер и општинска власт припада сфери јавне власти. Њеним уклањањем, била би отклоњена и антиномија између Закона о јавном информисању (по коме јавна власт изузетно може бити оснивач медија само ако је то предвиђено законом који уређује област радиодифузије) и Закона о локалној самоуправи (који не уређује радиодифузију, већ управљање јавним пословима на нивоу општине).⁴

Слобода оснивања подразумева и слободу деловања јавних гласила. Зато члан 4. став 1. Закона о јавном информисању предвиђа да гласила слободно објављују идеје, информације и мишљења о појавама, догађајима и личностима о којима јавност има оправдани интерес да зна, осим кад је законом друкчије одређено. Устав, чланом 50. став 3, забрањује цензуру, али, следећи принцип владавине права, овлашћује суд да спречи ширење информација и идеја којима се руши уставни поредак, нарушава територијални интегритет земље, пропагира рат, непријатељство

⁴ О томе З. Ивошевић: Информисање без мешања власти, Лист „Данас“, 18.1.2008. године.

и насиље, као и расна, национална и верска мржња и дискриминација, о чему је већ било речи.

4) Новинарска слобода – Основна одлика новинарске слободе је – независност.⁵ Независност новинара огледа се у његовој слободи да извештава о догађајима, идејама, појавама и личностима онако како их он види, схвата и разуме, без утицаја, подстицаја, претњи, притисака или интервенција ма од кога и било из којих разлога.

Пошто се новинарство не исцрпљује у прикупљању, обликовању и објављивању информација, новинарска слобода обухвата још и слободу концепције и уређивања медија. Концепцију, као основну оријентацију медија, одређује оснивач, односно власник медија, а у оквиру ње редакција, односно уредник самостално одређује садржај медијских издања. Уређивање медија у складу са концепцијом је аутономно и припада редакцији, односно уреднику, који једино одлучује шта ће и како бити објављено, а шта неће. У то се не могу мешати ни оснивачи, ни центри моћи, ни политика, ни власт. То, наравно, не значи да притисака на новинаре нема. Има их, али припадају медијској патологији а не хигијени.

Новинарска независност се заслужује одговорним радом, који подразумева поштовање новинарске пажње, новинарске тајне, претпоставке невиности, забране говора мржње, заштите малолетника и новинарске етике.

Према члану 3. Закона о јавном информисању, новинарска пажња огледа се у дужности новинара и одговорног уредника јавног гласила да пре објављивања информације која садржи податке о одређеном догађају, појави или личности, провери њено порекло, њену истинитост и потпуност, са пажњом примереном околностима случаја.⁶ Она штити јавност од неистинитих, непотпуних и погрешно пренетих информација, а новинара обвезује да јавна гласила „храни“ истином. Новинарска истина поставља скромније захтеве од судске. Док су за судску истину потребни поуздани материјални докази, за новинарску истину је довољно да је извршена претходна провера информације и да се на основу ње може закључити да прикупљени подаци одговарају стварности. Квалитет провере зависи од важности информације. Ту важи клизно мерило: што је информација важнија, провера мора бити потпунија, и обрнуто. Код информације која може да изазове узнемирење јавности пажња у провери мора да буде већа него код информације која изазива само

⁵ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 47-50.

⁶ В. Водинелић: *Дужност новинарске пажње, Право медија, Београдски центар за људска права, 1998. године, стр. 137-148.*

љубопитљивост. Минимум провере одређује начело *Audiat et altera pars* (да се чује и друга страна).

Према члану 32. Закона о јавном информисању, новинар је у обавези да чува тајну порекла информације, па није дужан да открије извор информисања, осим ако се подаци односе на кривично дело, односно учиниоца кривичног дела за које је запређена казна затвора најмање пет година. Ова обавеза јача поверење између новинара и оних од којих они добијају податке, што је један од основних услова медијске слободе. Она надживљује и престанак бављења новинарским позивом.

Према члану 37. Закона о јавном информисању, у јавном гласилу нико се не сме означити учиниоцем кривичног дела, односно огласити кривим пре правноснажне одлуке суда или другог надлежног органа. Ова одредба онемогућава проглашење осумњиченог за извршиоца кривичног или другог кажњивог дела, пре него што то правноснажном одлуком учини суд или други надлежни орган. У пракси се претпоставка невиности често нарушава, јер су медији склони да суде пре суда.⁷

Према члану 38. Закона о јавном информисању, забрањено је објављивање идеја, информација и мишљења, којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, етничкој групи, полу или због њихове сексуалне опредељености, без обзира на то да ли је објављивањем учињено кривично дело. За говор мржње довољно је само подстицање на дискриминацију, мржњу или насиље. Није потребно да су наступиле последице, нити да је радња подстицања поновљена.⁸

Према члану 41. Закона о јавном информисању, у јавним гласилима мора се посебно водити рачуна да садржај јавног гласила и начин њихове дистрибуције не нашkode моралном, интелектуалном, емотивном или социјалном развоју малолетника, а његов лик се не сме учинити препознатљивим у информацији подесној да повреди његово право или интерес. Члан 42. истог закона штити малолетника и од прилога са порнографским садржајем.

Новинарску етику чине професионални стандарди садржани у Кодексу новинара Србије, који су усвојили Удружења новинара Србије и Независно удружење новинара Србије.

⁷ З. Ивошевић: Суђење путем медија, Лист „Данас“, 30.1.2003. године.

⁸ В. Водинелић: Право медија (скрипта), оп. cit. Правни факултет Универзитета Унион, 2003. године, стр. 70-72; В. Ђерић: Забрана говора мржње, Право медија, Београдски центар за људска права, 1998. године, стр. 125-131.

2. КОНКОРДАНЦИЈАЛНА ПРАВА ЛИЧНОСТИ

Слобода медијског изражавања, видели смо, није апсолутна. Она супстанционим ограничењима лимитира саму себе, али њу ограничавају и конкорданцијална права субјеката на које се искази те слободе односе. Пошто је о супстанционим ограничењима већ било речи, остаје да се упознамо са конкорданцијалним правима личности. Њихова мисија је да се искази слободе изражавања ускладе са правима лица на које се односе, да не буду у сукобу. Она, дакле, служе да се сукоб избегне или избалансира и доведе у стање равнотеже. Конкорданцијалним ограничењима доприносе и стандарди новинарске етике.

1) Право на живот и интегритет – Устав, у чл. 24. и 25, прокламује да је људски живот неприкосновен а физички и морални интегритет човека – неповредив. Заштита ових најзначајнијих личних добара, искључује свако насиље или претњу насиљем. Отуда нико нема права да човека лиши живота или да над њим врши физичко или психичко насиље. Томе нису потребни никакви аргументи.

Живот и интегритет човека не могу се угрожавати слободом изражавања. Још се није охладио проглас Форума писаца Србије који је, позивајући се на ту слободу, подржао јавну изјаву једног црногорског писца да би „цивилизацијски искорак“ био да су у препуној бањалучкој хали „Борик“, где је уприличена прослава двадесетогодишњице Републике Српске, употребљени динамит и пушке, који су тамо били претходно унети. Ово „експлозивно насиље“, а и свако друго, не може се правдати слободом изражавања, јер она не може бити важнија од права на живот и интегритет људи.⁹

2) Право на част и углед – Према члану 23. став 1. Устава, људско достојанство је неприкосновено, па су сви дужни да га поштују и штите. Нажалост, ова добра се често нарушавају повредама части и угледа.

Част је скуп нематеријалних вредности које човек, као биолошко и социјално биће, поседује. – Биолошкој димензији човека одговара унутрашња част. Она се стиче рођењем и продукт је односа човека према властитој личности. Част поседује сваки човек, без обзира на то какав живот води и какав углед ужива. Пошто је реч о субјективном осећању, може га имати само физичко лице. – Социјалној димензији човека одговара спољна част којом социјална средина валоризује унутрашњу част.

⁹ О овом случају види чланак З. Ивошевића: Правни(чки) поглед на случај Угричић (Време, 2.2.2012. године) и чланак В. Ракић Водинелић: Још један правнички поглед - Случај Угричић (Време, 9.2.2012. године), као и полемику ових аутора у часопису Избор судске праксе, број 3/2012, стр. 28-33.

Углед је скуп нематеријалних вредности које човек радом и начином живота стиче у ужем или ширем окружењу. Ако је част продукт односа човека према себи, углед је продукт односа других према човеку.

На част и углед најчешће се насрће увредама и клеветама. Увреда је напад на част човека, презиром, ниподаштавањем, омаловажавањем или на други сличан начин, исказан вербално (на пример, речима: хоштаплер, преварант, лажов, лопов...) или реално (на пример: плувањем, увртањем уха, шамаром...). Клевета је изношење или проношење нечега што је неистинито а може да шкоди части и угледу онога на кога се односи (на пример: да је неко примио мито, диловао дрогу, обио радњу, проневерио новац, цепарио у аутобусу...). Увреда и клевета су и кривична дела. Ако су извршена путем медија представљају квалификоване (теже) облике.¹⁰ Повреда части и угледа може да доведе и до одговорности за штету.

Ако се слобода изражавања користи искључиво ради нарушавања части и угледа, дакле без основа, излази из супстанционих оквира и потиरे саму себе.

3) Право на идентитет – Право на идентитет произлази из права на правну личност (члан 37. Устава) и права на заштиту података о личности (члан 42. Устава). Ово право штити од стварања погрешне представе о неком лицу, физичком или правном.

До погрешне представе може да дође импутацијом и ампутацијом.¹¹ – Импутација постоји када се некоме лицу приписују својства која нема или догађаји и збивањима у којима није учествовао (на пример: да је дао неку изјаву, добио неку награду, суделовао у неком археолошком истраживању...). – Ампутација постоји када се негира да неко лице има својства која поседује или да је судионик догађаја у којима је учествовао (на пример: да није аутор књижевног дела које је написао, добитник награде која му је додељена, стрелац гола који је постигао, учесник демонстрација које је организовао...).

Ако слобода изражавања води импутацији или ампутацији, служи ширењу неистина а јавност нема интереса да за њих зна.

4) Право на заштиту од говора мржње – Устав, у члану 21. став 3, забрањује дискриминацију по било ком основу. Следећи ову забрану, члан 38. Закона о јавном информисању забрањује говор мржње против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, етничкој групи, полу или због њихове сексуалне опредељености.

Према члану 39. Закона о јавном информисању, лице на које се говор мржње лично односи, има право да поднесе тужбу суду против

¹⁰ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 81.

¹¹ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 82-83.

аутора информације и одговорног уредника јавног гласила у којем је информација објављена, са захтевом да се забрани њено поновно објављивање и да се пресуда објави о трошку тужених. Ову тужбу може, уз пристанак лица из информације, поднети и правно лице које се бави заштитом права човека и грађанина или заштитом интереса заштићених лица и група. Овлашћена лица, по члану 79. став 1. истог закона, имају право и на накнаду штете.

5) Право на приватност – Устав садржи одредбе о неповредивости стана (члан 40), тајности писама и других средстава општења (члан 41) и заштити података о личности (члан 42). Он нема општу одредбу о заштити приватног живота, али таквих одредаба има у Међународном пакту о грађанским и политичким правима (члан 17) и Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода (члан 8), а ови акти су, по члану 16. став 2. Устава, саставни део нашег унутрашњег правног поретка.

Према члану 43. Закона о јавном информисању, подаци из приватног живота, лични писани записи, записи лика и записи гласа, не могу се објавити без пристанка онога на кога се односе. Подаци из приватног живота тичу се сексуалних навика, љубавних веза, породичних прилика и других интимности. Лични писани записи тичу се писама, дневника, бележака, дигиталних порука и сл. Записи лика су фотографије, цртежи, филмске или видео-траке и сл. Записи гласа могу бити грамофонски, магнетофонски, дигитални и њима слични. Пристанак је потребан и за преношење лика или гласа путем телевизије, радија и других електронских гласила. Пристанак дат за једно објављивање не сматра се пристанком и за поновљено објављивање. Пристанак да се информација или запис да јавном гласилу, сматра се и пристанком да се објави. Пристанак за објављивање се подразумева и кад је примљена накнада за информацију или запис. Ако је лице на које се информација или запис односи умрло, пристанак за објављивање, по члану 44. став 1. Закона о јавном информисању, дају његов брачни друг, деца од навршених 16 година живота, родитељи, браћа и сестре или лице које је за то одредио умрли. Када се информација или запис о умрлом односи на његово учешће у неком правном лицу, пристанак за објављивање може дати и то лице.

Изузетно, информација из приватног живота може се, по члану 45. Закона о јавном информисању, објавити и без пристанка лица на које се односи: 1) кад је намењена јавности, 2) ако је од интереса за јавност а нарочито ако се односи на носиоца јавне функције, 3) ако је то лице дало повода за објављивање, 4) ако је изнета у скупштинској јавној расправи, 5) ако је објављивање у интересу правосуђа и безбедности, 6) ако се то лице није противило њеном прибављању а знало је да се то чини ради

објављивања, 7) ако је објављивање у интересу науке и образовања, 8) ако је то учињено ради упозорења на опасност, 9) ако се запис односи на мноштво ликова и гласова, јавни скуп или део пејзажа, природе, панораме, насељеног места, трга, улице или сличног призора.

Ови изузеци се најчешће односе на информације о јавним функционерима, јер се они „неизбежно и свесно излажу помном испитивању сваке своје речи и сваког поступка, како од стране новинара тако и најшире јавности, због чега морају да испољавају већи степен толеранције“.¹² То нарочито важи за носиоце министарске власти, пошто су „границе допуштене критике шире према влади него политичарима, а поготову обичним грађанима“.¹³

б) Право на одговор и право на исправку – Објављена информација мора да буде истинита, потпуна и тачно пренета. Истинита је, ако одговара стварности. Потпуна је, ако садржи све што је потребно да читалац, слушалац или гледалац створи праву представу о ономе на шта се односи. Тачно је пренета, ако одговара подацима добијеним од извора. Правом на одговор и правом на исправку, узвраћа се на неистиниту, непотпуну и погрешну пренету информацију.

Право на одговор штити од информације која је подесна да повреди право или интерес лица на које се односи, при чему није нужно да је до повреде и дошло.¹⁴ Кад таква информација буде објављена, лице из информације, по члану 47. ст. 1-3. Закона о јавном информисању, може од одговорног уредника захтевати да без накнаде објави његов одговор у коме се тврди да је информација неистинита, непотпуна или нетачно пренета. Ако уредник то не учини, лице из информације може тужбом захтевати да суд одговорном уреднику нареди објављивање одговора. Ако је лице на које се информација односи умрло, право на одговор имају њему блиска лица, одређена чланом 48. став 3. Закона о јавном информисању.

Рок за обраћање одговорном уреднику је 30 дана од дана објављивања информације у дневном листу или дневној емисији, односно 60 дана од дана објављивања у повременом листу или повременој емисији. Уколико не постоје разлози из члана 58. Закона о јавном информисању, одговорни уредник је дужан да одговор објави без одлагања, а најкасније у

¹² Одлука Европског суда за људска права, у предмету Лигенс против Аустрије од 8.7.1986. године.

¹³ Одлука Европског суда за људска права, у предмету Кателс против Шпаније од 23.4.1992. године.

¹⁴ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 96-99 и З. Ивошевић: Узвраћање на информацију правом на одговор и правом на исправку, Избор судске праксе, број 10/2004.

другом наредном броју дневног листа, односно другој наредној емисији од приспећа одговора, а ако он то не учини тужба за објављивање одговора се подноси у наредном року од 30 дана.

За одговор је довољна само тврдња да информација није истинита, потпуна или тачно пренета. Докази нису потребни. Стога одговор нема значај мериторне информације, али објављену информацију чини непоузданом, због чега и сама постаје немериторна. Отуда, по објављивању одговора, публика одређује да ли ће веровати информацији или одговору. Одговор је заправо реплика којом се лицу из информације пружа прилика да се о њој изјасни по принципу *Audiat et altera pars*. Тиме се излази у сусрет принципима једнаких шанси и једнаких оружја.

Право на исправку штити од информације која је противправна зато што је већ довела до повреде права или интереса лица на које се односи.¹⁵ Кад таква информација буде објављена, лице из информације, по члану 47. ст. 4. и 5. Закона о јавном информисању, може тужбом захтевати да суд одговорном уреднику нареди да без накнаде објави исправку те информације – као неистините, непотпуне или нетачно пренете. Ако је лице на које се информација односи умрло, право на исправку имају њему блиска лица, одређена чланом 48. став 3. Закона о јавном информисању.

Тужба за објављивање исправке подноси се у року од три месеца од дана објављивања информације. Одговорни уредник је дужан да исправку објави без одлагања, а најкасније у другом наредном броју дневног листа, односно другој наредној емисији од приспећа пресуде.

За исправку није довољна само тврдња да је информација неистинита, непотпуна или погрешно пренета, него су потребни и докази. Ако суд прихвати те доказе, онда пресуда која садржи исправку постаје – мериторна информација. Смисао исправке је, дакле, да на објављену информацију узврати истином.

Из реченог произлазе следеће разлике између ова два права: 1) одговором се узвраћа на информацију која може да изазове повреду права или интересе лицу на које се односи. – Исправком се узвраћа на информацију која је повреду права или интереса том лицу већ изазвала, 2) За одговор је довољно само тврђење да је информација неистинита, непотпуна или нетачно пренета. – За исправку је потребно да је информација одиста неистинита, непотпуна или нетачно пренета, 3) Право на одговор се остварује најпре захтевом одговорном уреднику а потом (ако захтев буде одбијен) тужбом суду. – Право на исправку се остварује само тужбом суду. 4) Одговор делује снагом уверљивости. – Исправка

¹⁵ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 99-104 и З. Ивошевић: *op. cit.*

делује снагом истине. 5) Одговором се реплицира на информацију. – Исправком се коригује информација. 6) Одговор оспорава информацију провизорно. – Исправка оспорава информацију апсолутно. 7) Одговор је само „глас друге стране“. – Исправка има капацитет мериторне информације јер објављену информацију оповргава.

Ова два права повезује следеће заједничке одлике: 1) Предмет заштите могу бити чињенични и мешовити искази, али не и вредносни судови; 2) Субјекти права могу бити лица на које се објављена информација односи и њима блиска лица; 3) Између информације и одговора или исправке, мора постојати сразмерност у погледу обима, начина, места и опреме објављивања; 4) Одговор и исправка не могу се преправљати нити се могу у истом броју коментарисати; 5) За спорове поводом одговора и исправке надлежан је суд исте врсте и истог степена; 6) Судски поступак се води по одредбама Закона о јавном информисању, уз супсидијарну примену Закона о парничном поступку.

7) Право на опозив – Право на опозив се у Закону о јавном информисању помиње,¹⁶ али не регулише. Регулише га члан 199. Закона о облигационим односима. Према тој одредби, у случају повреде права личности суд може наредити да штетник, на његов трошак, *повуче изјаву* којом је повреда учињена.

Пошто се ова одредба односи на накнаду нематеријалне штете, повлачење изјаве треба разумети као натуралну реституцију. Наравно, кад је објављена информација изазвала поремећај психичке и емоционалне равнотеже лица на кога се односи. Ако оно захтева опозив изјаве и ако суд утврди њену неистинитост, наложиће аутору информације да је повуче а одговорном уреднику да то повлачење у истом гласилу објави. С обзиром на овакав распоред обавеза у судском поступку морају, као тужени, учествовати и аутор и одговорни уредник.¹⁷

Примена ове одредбе у медијској области је реткост.

8) Право на забрану поновног објављивања информације – Ово право има два вида. – Први је предвиђен чланом 71. став 1. Закона о јавном информисању: Ако постоји конкретна опасност поновног објављивања информације, лице на које се она односи може тужбом захтевати да суд забрани одговорном уреднику поновно објављивање неистините, непотпуне или друге недопуштене информације која вређа његово право, као и да му запрети плаћањем примерене своте новца тужиоцу ако поступи противно забрани. – Други вид је предвиђен чланом 73. став 1. Закона о јавном информисању: Лице чије је право било

¹⁶ Види члан 58. став 1. тачка 15. и члан 71. став 2. Закона о јавном информисању.

¹⁷ В. Водинелић: *op. cit.* стр. 103-105.

повређено објављивањем неистините, непотпуне или друге недопуштене информације, може предложити да суд одреди привремену меру забране поновног објављивања информације до правноснажног окончања поступка по тужби из претходне одредбе. О овом захтеву суд мора одлучити без одлагања, а најкасније у року од 48 сати од подношења предлога.

9) Право на објављивање информације о исходу кривичног поступка – Према члану 74. Закона о јавном информисању, ако је јавно гласило објавило да је против одређеног лица покренут кривични поступак то лице има право, када се поступак оконча, да од одговорног уредника захтева да без накнаде објави информацију о правноснажном обустављању поступка, одбијању оптужбе или ослобађању од оптужбе. Овај захтев се подноси у року од 30 дана од дана правноснажног окончања кривичног поступка. Информација о исходу овог поступка објављује се у првом броју листа, односно првој емисији по приспећу захтева за њено објављивање. Одговорни уредник није дужан да ову информацију објави у случајевима одређеним чланом 77. Закона о јавном информисању.

10) Право на новчану накнаду штете – Према члану 79. Закона о јавном информисању, лице на које се односи неистинита, непотпуна или друга недопуштена информација, као и лице коме није објављена исправка, одговор или друга информација, чије објављивање има право да тражи, а које због њеног објављивања или необјављивања трпи штету, има право да захтева њену накнаду, независно од других правних средстава која му стоје на располагању. Ово право се односи на отклањање како материјалне тако и нематеријалне штете.

За штету, по члану 80. став 1. Закона о јавном информисању, солидарно одговарају новинар, одговорни уредник и правно лице које је оснивач јавног гласила, уколико су, с пажњом примереном околностима, могли утврдити да је информација неистинита или непотпуна, а нису. Они солидарно одговарају и за штету проузроковану објављивањем недопуштене истините информације, на пример оне која залази у забрањену зону приватности.

По чл. 414. и 423. Закона о облигационим односима, код солидарне одговорности сваки штетник одговара за целу штету, а онај ко плати накнаду стиче право да се од преосталих регресира за део штете који на њих пада.

Овде је реч о одговорности по основу кривице. За аутора информације који је новинар, то изричито предвиђа члан 81. Закона о јавном информисању. Иста одредба важи и за одговорног уредника, јер је он такође новинар а уз то и одлучује да ли ће информација бити објављена или не. Што се правног лица које је оснивач гласила тиче, оно одговара по

правилима о одговорности за другог из члана 171. Закона о облигационим односима.¹⁸

Кривица новинара и одговорност уредника зависи од тога да ли су при обликовању, односно објављивању информације, испољили потребан степен новинарске пажње предвиђене чланом 3. став 1. Закона о јавном информисању, о чему је већ било речи.

Према члану 82. Закона о јавном информисању, новинар, одговорни уредник и правно лице које је оснивач гласила не одговарају за штету, ако је неистинита или непотпуна информација верно пренета из јавне скупштинске расправе или јавне расправе у скупштинском телу, или из судског поступка или из документа надлежног државног органа. За штету која потиче од државног органа увек одговара држава, и то без обзира на кривицу (по објективној одговорности).

Тужба за накнаду штете подноси се у преклузивном року од шест месеци од дана објављивања информације. Поступак је хитан и води се по одредбама Закона о јавном информисању уз супсидијарну примену Закона о парничном поступку.

Право на новчану накнаду материјалне и нематеријалне штете знатно утиче да слобода изражавања не пређе дозвољене границе. Али утичу и етичка ограничења.

11) Новинарска етика – Слободу медијског изражавања ограничавају и етички стандарди новинарске професије, садржани у већ поменутом Кодексу новинара Србије. Овде ћемо навести само оне стандарде који су у „блиском родству“ са темом којом се бавимо:

Обавеза новинара је да тачно, објективно, потпуно и благовремено извести о догађајима од интереса за јавност, поштујући право јавности да сазна истину и држећи се основних стандарда новинарске професије (I/1).

Право је медија да имају различите уређивачке концепте али је обавеза новинара и уредника да праве разлику између чињеница које преносе, коментара и нагађања (I/2).

Са новинарством неспојиви су објављивање неоснованих оптужби, клевета, гласина, као и измишљених писама или писама чији аутор није познат или његов идентитет није проверљив (I/5).

Новинар треба да се супротстави сваком притиску на слободно обављање професије, као и сваком виду цензуре. Новинар задатке прима само од надлежних уредника (II/1).

¹⁸ С обзиром на то да од њега не зависи шта ће бити а шта неће бити објављено, његова кривица се не може довести у везу са новинарском пажњом, иако то члан 80. став 1. Закона о јавном информисању чини.

Новинар је, пре свега, одговоран својим читаоцима, слушаоцима и гледаоцима. Ту одговорност не сме подредити интересима других, а посебно интересима издавача, Владе и других државних органа. Новинар се мора супротставити свима који крше људска права или се залажу за било коју врсту дискриминације, говор мржње и подстицање насиља (III/1).

Новинар је дужан да поштује и штити права и достојанство деце, жртва злочина, особа са хендикепом и других угрожених група (III/5).

Новинар негује културу и етику јавне речи, поштује право на одговор, извињење и исправку и дужан је да благовремено објави одговарајућу исправку (III/6).

Новинар је обавезан да приступа послу са дужном професионалном пажњом (IV/1).

Новинар не сме слепо да верује извору информација. Новинар мора да води рачуна о томе да извори информација често следе своје интересе или интересе друштвених група којима припадају и прилагођавају своје исказе тим интересима (IV/2).

Прећуткивање чињеница које могу битно да утичу на став јавности о неком догађају једнако је њиховом намерном искривљавању или изношењу лажи (IV/3).

Новинар има право да истражује све околности и чињенице које су од интереса за јавност (V/1).

Новинар је дужан да поштује захтев извора информисања за анонимношћу. Измишљање анонимних извора је тежак прекршај стандарда професионалног поступања новинара (V/3).

Новинар поштује приватност, достојанство и интегритет људи о којима пише. Право на приватност је сужено када је реч о јавним личностима, а посебно носиоцима јавних функција (VI/1).

Новинар је обавезан да осигура да дете не буде угрожено или изложено ризику због објављивања његовог имена, фотографије или снимка са његовим ликом, кућом, заједницом у којој живи или препознатљивом околином (VI/4).

У прикупљању информација, фотографија, докумената, звучних и видео-записа новинар ће користити само часна средства (VII/1).

Новинар не извештава о темама у којима има лични интерес, односно о темама у којима долази до конфликта интереса (VII/5).

Новинар неће као своје потписивати текстове, цртеже, илустрације, фотографије, видео и звучне записе других аутора (VIII/2).

Свако ко сматра да је новинар повредио неку од одредаба овог кодекса, може се обратити Суду части и Савету за медије (IX/3).

Prof. dr Zoran Ivošević, LL.D.

Full Professor,

Faculty of Law, Union University in Belgrade

***Freedom of Expression And Personality Rights
In The Media Environment***

Summary

Being guaranteed by the Constitution, freedom of expression implies one's right to have and express opinions on a particular idea, phenomenon, fact or personality. On the other hand, the Constitution also guarantees the right of every single individual who has been frustrated by another's freely expressed opinion or statement to seek protection from violence, discrimination, violation of honor and reputation, hate speech or invasion of privacy and personal identity. Considering the interrelatedness of the protected values contained in the corpus of human rights and freedoms, freedom of expression is bound by substantive and concordant limitations. Rights are part of the habitus of freedom. All rights are conditioned by personality rights.

The freedom of expression of the media implies the right to seek, receive and impart information by means of speech, writing, television or other means of public communication. The media freedom of expression calls for more responsibility because all mass media communication is aimed at the general public. Therefore, the very habitus of freedom does not make any allowances for violating the constitutional order, endangering the public security and territorial integrity of the country, propagating warfare, inciting violence, advocating hatred, hostility and discrimination, jeopardizing the independence of the judiciary, endangering public health and moral. The exercise of the freedom of expression depends on the global media freedom and the individual freedom of journalists. The media include newspapers, radio, television, news agency services, the Internet and electronic editions of the printed media, and other means of mass communication and public information. The journalists' freedom implies their right to be independent and free from any undue influence in performing their work.

Personality rights concordantly restrict the media freedom of expression so that it would not jeopardize the constitutionally guaranteed rights of persons who the published information refers to. These personality rights include: 1) the right to life and integrity, 2) the right to honor and reputation, 3) the right to integrity, 4) the right to legal protection against hate speech, 5) the right to privacy, 6) the right seek a reply and a correction, 7) the right to recall some information, 8) the right to prohibit reissuing some information, 9) the right to publish information on the outcome of criminal proceedings, 10) the right to seek monetary compensation (damages). The concordant limitations are supplemented by the standards of journalists' professional ethics.

In order to avoid conflicts, the media freedom of expression must be cross-referenced with the rights of persons the media information refers to. In case of collision, these rights and freedoms should be balanced and brought into the state of equilibrium.

Key words: *freedom of expression, personality rights, media environment.*